

Страдање породице Стојнић

Тања Тулековић

виши кустос; Јавна установа
Спомен-подручје Доња Градина;
tanjatulekovic@jusp-donjagradina.org

УДК 929.52 Стојнић
DOI 10.7251/TOP2016143T
COBISS.RS-ID 6056728

Апстракт: Бранко Стојнић (1935–2005) сачувао је своје сјећање на Козарску офанзиву, пут кроз логоре Стара Градишка, Јабланац, Млака, Јасеновац, Сисак, Јаска те на своје збрињавање код породице Матић у Загребу, оставивши ретке који ће бити вјерно пренесени даље у тексту. У једном кратком периоду свог боравка у Загребу, собу је дијелио са једном „дивном женом благе нарави“ о чијој судбини је сазнао 40 година послје. Била је то пасторка др Ивана Рибара. Породица Рибар ушла је у историју, о њој је доста тога записано. Овим сјећањем обухваћени су и заједнички дани Бранка Стојнића и Боже Шимат код породице Матић у Загребу. Војислав Стојнић (1931–2003), прошавши козарску голготу, као и његов брат Бранко, доспијева код породице Ловринчић у Сисак, гдје је служио све до 1944. године.

Кључне ријечи: село Турјак; Босанска Градишка; Козара; Козарска офанзива; логор; др Иван Рибар

„Да се не заборави!“

На подручју Босанскоградишког среза мрежа усташке организације није постојала до проглашења Независне Државе Хрватске. Постојале су само франковачки¹ определијелене групе и католичка црква у којој је један од идејних вођа и идеолога био жупник у Босанској Градишци, Бранимир Жупанчић². Након доласка њемачких трупа, ове снаге су позвале хрватско и муслиманско становништво да подржи Независну Државу Хрватску. За предстојника котара именован је Ивица Терзић, његов замјеник био је Маркан Мостарчић, усташки логорник Звонко

¹ Израз „франковци“ од краја XIX вијека користио се за означавање радикалних националиста, непријатељски расположених према Србима.

² Душан Лукач, *Босанска Градишка и околина у Друјом свјејшском рају*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008, стр. 346.

Шукић, а усташки суд повјерен је Ивану Одићу³. Територија Босанске Градишке прикључена је дијелу територије Славоније, под називом Велика жупа⁴ Ливац и Запоље са сједиштем у Новој Градишци. Поред Босанске Градишке, Велику жупу Ливац и Запоље чинили су и срезови Дарувар, Пакрац, Пожега, Новска, Нова Градишка, Босанска Дубица и Прњавор. За великог жупана именован је Бранимир Шимунић⁵.

У селу Мичије, у турјачкој општини, настањеном углавном Хрватима, по успостављању усташког режима, група усташа наговарала их је да искористе прилику овог режима и да изврше пљачку и покољ Срба комшија. Група угледних сељака, са Антићем Куртовићем на челу, супротставила се овом наговору⁶.

Међутим, дивљање усташа није се могло спријечити. Уништавају се натписи изнад српских радњи написани ћириличким писмом⁷, конфискује се јеврејска и православна имовина, руши се православна црква у Босанској Градишци. Међу првима је ухапшен архијерејски намјесник и протојереј Душан Суботић⁸. Након тога слиједе свакодневна хапшења најприје угледних мушкараца а затим и осталих. Ријеком Савом све чешће „путују“ лешеве. М. Радонић је оставио изјаву да је на савском купалишту у Босанској Градишци истакнут натпис „ЖИДОВИМА, ЦИГАНИМА, СРБИМА И ПСИМА ЗАБРАЊЕНО КУПАЊЕ“⁹. Ријека

³ Исти, стр. 347.

⁴ Рајка Бућин, *Прилої познавању инсџиџуџија: законски оквир рада великих жуџа НДХ*, Архивски вјесник, год. 44, Загреб 2001, стр. 220.

⁵ Велике жупе Независне Државе Хрватске основане су темељем законске одредбе о великим жупама од 10. јуна 1941. године. Жупе су „државне управне области на одређеном државном подручју“. На челу великих жупа налазио се велики жупан. У Независној Држави Хрватској биле су укупно 22 жупе

⁶ Душан Лукач, *Босанска Градишка и околина у Друјом свјејском рајшу*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008, стр. 348.

⁷ Законска одредба о забрани ћирилице донесена је 25. априла 1941. године: „Члан 1. На подручју Независне Државе Хрватске забрањује се упораба ћирилице. Члан 2. Ова законска одредба ступа на снагу даном проглашења у *Народним новинама*, а проведење повјерава се министарству унутарњих послова.“

⁸ Протојереј Душан Суботић је сурово малтретиран у Старој Градишци а након тога у усташком затвору у бањалучком Кастелу. Убијен је, заједно са бањалучким епископом Платоном.

⁹ Мићо Радонић, *Убисџво ѓрвој ушџаше у Лијевчу ѓољу*, Козара у НОР-у, књ. I, Београд 1971, стр. 368-377.

Сава је последњих дана маја 1941. године недалеко од Босанске Градишке избацила везане и унакажене лешеве, вјероватно родитеља и двоје дјеце испод десет година, са натписом „СРЕТАН ПУТ ЗА БЕОГРАД“¹⁰.

* * *

Бранко (Душан) Стојнић рођен је 1935. године у селу Турјак, општина Босанска Градишка¹¹. Село Турјак је, према попису становништва из 1931. године, имало 6.536 становника: 5.692 православних, 841 римокатолика, два муслимана и један декларисан у категорију „остали“. Земљорадња и сточарство били су основа њиховог привређивања. Велика пажња придавана је узгоју шљиве, која је ручно брана и затим извозена у Аустрију. Шљива је била прворазредног квалитета. Било је и другог воћа и поврћа за извоз, али не таквог квалитета да се могло рачунати као на сталне извозне ставке¹². У селу се налазила основна школа¹³.

Своје сјећање Бранко Стојнић записао је 4. априла 1991. године у Бањој Луци, с циљем „да се не заборави“ патња његове породице и његовог народа. Преминуо је у Бањој Луци 2005. године. Уз одобрење његове породице,¹⁴ ово сјећање објављујем у цијелости:

У прољетној офанзиви на Козари марта 1942. године моје село Турјак било је на удару те офанзиве одмах у почетку, тако да смо се морали повући са партизанима преко Кијеваца и Грбаваца у Горње Подградце. Отишли смо из куће без најосновнијих ствари и хране, а

¹⁰ Душан Лукач, *Босанска Градишка и околина у Друјом сејетском рају*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008, стр. 351.

¹¹ Подручје општине Градишка (раније Босанска Градишка) налази се од 44° 57' до 45° 14' сјеверне географске ширине и од 16° 55' до 17° 28' источне географске ширине од Гринича. Укупна површина износи 762 км² (Бајо Кривокапић, *Регионално-географске одлике*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008, стр. 15).

¹² Милан Вукмановић, *Друштво и привреда од 1918. до 1941*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008, стр. 286.

¹³ Ђорђе Микић, *Политички, просветни и културни развој од 1918. до 1941*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008, стр. 324.

¹⁴ Нап. прир.: Посебно се захваљујем гђи. Слободанки Гајић из Градишке која ми је предала сјећање свога стрица Бранка Стојнића, исправно процијенивши да би била штета да остане необјављено. Хвала!

да нисмо угасили ни ватру у шпорету. У Горњим Подградцима били смо смјештени у Спиштајнов дућан, који се налазио преко пута спаљене пилане. Хранили смо се од оног што смо добијали од народа који је био са нама и нешто смо добијали, као неко организовано снабдијевање.

Збјег у Горњим Подградцима постојао је до јула мјесеца тј. до пада Козаре¹⁵ па смо се склонили у шуму Буковица, гдје нам је наређено да идемо према Грбавцима одакле се почела формирати колона народа, углавном жена, дјеце и стараца, и преко Драгеља, канала кроз Цимироти и Колоне, изашла на цесту Бос. Дубица - Бос. Градишка у Чатрњи и преко Крушкика и Обрадовца били дотјерани у Бос. Градишку и током ноћи и сутрадан превезени у логор Стара Градишка¹⁶.

У логору Стара Градишка, те ноћи кад смо дотјерани, одвојени су сви преко 14 година, међу којима и моја браћа Миодраг и Милан, и затворени у казнионици, а млађи су остали са мајкама у логорском кругу.

У кругу логора остали смо сестра Нада и Бранка, те браћа Драго, Боро, Слободан и ја, и тетка Илинка, док је брат Војислав у логор дотјеран са породицом Угриновић из Брда Милошева и о њему нисмо ништа знали.

Након неколико дана сва дјеца од четири до 14 година добила су картончиће овјешене о врату са основним подацима и одвојена од мајки, тако да смо одвојени ја, Нада, Драго, Боро и Илинка, а са њом су остали Бранка, стара око двије и по године, и Слободан од око осам мјесеци. Ја сам са једном групом дјеце, у којој није било моје браће и сестре, одведен у Јабланац и Млаку (ваљда су то били сабирни пунктови), а након неколико дана у Јасеновац, гдје смо

¹⁵ Нап. прир: Бранко Стојнић погрешно датира Козарску офанзиву у март 1942. године. План за њено извођење израдили су штабови њемачких, италијанских и усташко-домобранских јединица, на основу споразума постигнутог у Опатији 3. марта 1942. године. Козарска офанзива почела је 10. јуна 1942. године. Циљ је био да се окупира козарачко подручје, очисти, насели „поузданим елементом“, обнове комуникације и отпочне транспорт руде у Љубији.

¹⁶ Стара Градишка налази се око 30 километара низводно од Јасеновца. Постојећу казнионицу усташе су претвориле у концентрациони логор под заповједништвом Уреда III усташке обране. Прве групе логораша доведене су већ у мају 1941. године.

смјештени у један простор без икаквих објеката, који је са једне стране био ограђен високим зидом у коме су била велика помична врата за пролаз запреге и једна мала врата кроз која нам је доношена храна. Са остале три стране била је ограда од бодљикаве жице у пет редова, дуж које је ходао наоружани стражар, око тог простора су биле ливаде и баруштине, а недалеко је била и жељезничка пруга. Након проведених двадесетак дана (можда и више) у овом простору гдје је помрло много дјеце, једног дана одведени смо на жељезничку станицу гдје је била постављена композиција воза, а дуж композиције на неколико мјеста били су 'казнови' са куханим млијеком који су дијелиле жене у бијелом, са ознаком Црвеног крста. Уз шољу врућег млијека добијали смо и четврт хљеба. Тим возом одвезени смо у Сисак, гдје смо у близини жељезничке станице, у некој хали, сви скинути до гола и ошишани без разлике, били мушки или женски, и послје купања обучени у некакве сукњице без икаквог веша и опет су нам овјешени о врату они наши картончићи које смо добили у Старој Градишки. Из Сиска смо одведени у Јаску, мушки у самостан Милосрдних сестара, а женске у Доњу Ријеку.

Уочи ослобођења овог дјечјег логора, 26. 8. 1942. године, Бошко и ја превезени смо у Карловац на дјечји одјел болнице, гдје смо задржани на лијечењу, а послје неколико дана један љекар нас је својим аутом одвезао у Загреб и смјестио на дјечји одјел болнице на Шалати. Мислим да се тај доктор звао Јовановић. На Шалати смо лијечени од упале средњег уха. Бошко је оперисан а ја нисам због исцрпљености организма и слабог срца. Када смо залијечени, нисмо могли остати у болници па су нас пребацили у дом за слушно оштећену дјецу негдје у Илици. Из овог дома Бошка су узели Милан и Бети Погачић, чије презиме Бошко и данас носи и станује на Пантовчаку бр. 6, а мене су примили Стјепан и Марјана Матић који су имали кћер Власту, гимназијалку стару 16-17 година. Становали смо у Ул. Борошина бр. 2. Та је улица у продужетку данашње Улице Владимира Назора.

Матићи су у то вријеме били јако богати. Осим стана у Борошиној, имали су родитељску кућу те имаће са вилом и господарским зградама у Светој Хелени, Самобор.

Ја сам у кућу Матића доведен 16. 10. 1942. године. Послје опоравка, пред крај 1942. године, уписали су ме у школу у Гундулићевој улици, коју сам похађао до марта 1943. године. Потом су ме пресе-

лили на имање у Самобору и уписали у пучку школу, коју сам похађао до одласка од Матића, 1947. године.



Бранко Стојнић (први здесна)

У то вријеме био сам увјерен да је разлог мог пресељења на имање у Самобор био тај што сам био јако немиран и никако нисам могао ускладити понашање према њиховим правилима понашања у кући, која су била доста строга. У склопу господарског објекта био је двособан стан у коме су становали брачни пар Јожа и Францика, насељена лица из околине Марибора, које је Матић примио да раде на имању да се не би морали селити у Србију. Са њима сам становао све до одласка од Матића. Били су дивни људи.

Пред крај априла мјесеца 1945. године Матићи су ме одвели у Загреб да ме склоне јер је сва непријатељска војска у повлачењу пролазила путем Загреб - Зидани мост, тј. поред имања. У стану у Загребу сам затекао мени непознату, врло лијепо жену, средњих годи-

на, у црној одјећи. Звала се Божана. Та дивна жена била је благе нарави и јако шутљива, али пошто ни једно нисмо смјели излазити из куће, понекад ме је испитивала да ли знам шта о својима, док ја њу нисам никада питао ко је и одакле је. Послије ослобођења Загреба, Божана¹⁷ је отишла од нас. Нисам сазнао гдје. Ја сам се вратио у Самобор и тамо остао до 1947. године, када ме је Матић послао у моје родно мјесто.

Посредством мојих познаника, са Матићем и његовом другом супругом сусрео сам се у марту 1987. године, дакле након пуних 40 година у Самобору. Матићева супруга ме је упитала како сам доспио да живим на имању, а не у Загребу, на шта сам одговорио да сам био јако немиран и непослушан па ме је Матић тамо пребацио по казни. Матић је тада реаговао и објаснио да сам се морао преселити у Самобор из разлога што је он морао преузети Божану из рударствене службе, а радило се о сљедећем: Божана је била пасторка др Ивана Рибара¹⁸ тј. полусестра Иве¹⁹ и Јурице²⁰ Рибар. Живјели су у Београду, гдје је др Рибар био секретар Скупштине Краљевине Југославије. По избијању рата, др Рибар се преселио у Загреб,

¹⁷ Нап. прир: Божана је у ствари Божа Шимат, кћерка Антоније и Луја Шимата, касније пасторка др Ивана Рибара.

¹⁸ Др Иван Рибар (1881-1968) студирао је права у Загребу, Бечу и Прагу, а докторирао у Загребу. Почетком 1941. године солидарисао се са политиком активног отпора непријатељу. Једно вријеме је илегално боравио у Београду а потом је илегално прешао у Загреб. Током 1942. године примљен је у чланство КПЈ и радио је на припремама за сазивање АВНОЈ-а. На Првом засједању АВНОЈ-а у Бихаћу 26. и 27. новембра 1942. године изабран је за предсједника АВНОЈ-а, и то остао све до 1945. године. У рату је изгубио оба своја сина, Јурицу и Иву, као и супругу Тоницу.

¹⁹ Иво Лола Рибар (1916-1943), син др Ивана Рибара, правник и студент филозофије, један од организатора и предводника омладинског и студентског револуционарног покрета у Југославији, секретар ЦК СКОЈ-а, народни херој Југославије. Погинуо је 27. новембра 1943. године на Гламочком пољу, одакле је требало да крене авионом за Каиро као први дипломата нове Југославије.

²⁰ Јурица Рибар (1918-1943), сликар.

Иво и Јурица су отишли у партизане, а Божана и мајка Тоница²¹ остале у Београду до марта 1943. године.

Када је тадашња Недићева власт дознала да оне живе у Београду, одвели су их у правцу Панчева и у путу су стрељали Божанину мајку, а Божану предали Гестапоу, који ју је даље прослиједио у Загреб. По доласку у Загреб, Божана је изјавила да је у роду са Стјепаном Матићем и да он може за њу гарантовати да је не би послали у логор. Матић ју је преузео и одвео код себе у стан, одакле се није смјела појављивати све до ослобођења, јер као грађанин Србије није могла добити аусвајз-пасош. Божана је умрла 1967. године, а да се више никада нисмо видјели, што је остало моја велика туга због сличних нам судбина.

Нешто мало сам до сада прочитао о др Ивану Рибару и његовим синовима, углавном из новинских чланака, а о осталој породици ништа, па сам мишљења да би било добро да се спашавање пасторке Божане од стране Стјепана Матића запише, уз написано о тој породици. Убиство Божанине мајке од стране фашиста услиједило је баш због тога што је била мајка хероја Иве Лоле и Јурице и супруга др Ивана Рибара, који није пристао да буде у фашистичкој влади Анте Павелића, већ отишао за својим синовима у револуцију и постао једна од водећих личности револуције и АВНОЈ-а, те послеријатне обнове и изградње земље.

Све ово написао сам да се не заборави племенитост људи, који су нас дјецу без родитеља и родитељског дома прихватили и сачували од сигурне смрти а таквих је било много. Нажалост многи су остали анонимни.

Бранко Стојнић записује даље чланове своје породице који су животе оставили у неком од логора:

Мој отац Душан, који је био један од најугледнијих и најпознатијих људи у селу, отјеран је са још двадесетак угледних људи у логор Стара Градишка као талац, гдје су убијени још 1941. године.

²¹ Мајка Иве Лоле и Јурице Рибара, Антонија (Тоница), живјела је у Ђакову, одакле је као удовица апотекара Луја Шимата прешла у Загреб са сином Жарком и кћерима Божом и Миром. У Загребу се удала за др Ивана Рибара, с којим је добила синове Лолу и Јурицу. Из Загреба се породица преселила у Београд, гдје их је рат и затекао. Стријељана је у јулу, 1944. године у Купинову.

У логорима су уморени или умрли од посљедица логора осам чланова моје најуже породице (који су живјели у домаћинству мога оца прије рата), а то су: отац Душан, мајка Стевка, сестре Нада и Бранка, браћа Драгољуб и Слободан, очева мајка Мара и очева сестра Марија.

Од око три хиљаде дјеце логораша логора Јаска (Јастребарско), најмногобројнији (седморо) смо били ми дјеца Душана и Стевке Стојнић, а то су: Војислав, Нада, Бранко, Драгољуб, Борислав, Бранка и Слободан, док су старија браћа Миодраг и Милан одведени у заробљеништво у Њемачку.

Сестра Бранка је евидентирана као нестала и постоји могућност да је преживјела и да је усвојена од неке породице (као и многа дјеца са Козаре), али се никада неће сазнати за њену судбину, с обзиром на то да је имала само 2,5 године.

* * *

Допуну података страдања породице Стојнић из села Турјак доставила је Слободанка (рођ. Стојнић) Гајић из Градишке²²:

Мој отац, Војислав (Душан) Стојнић (1931-2003)²³, одведен је 1941. године у логор Стара Градишка, а затим у логоре Јаска-Јастребарско и Сисак. Често је причао о тренутку кад је дошао један човјек у логор у Сиску, а касније ће се испоставити да је то Иван Ловринчић, жељезничар, да узме једно дијете и поведе кући. Стотине ручица је било подигнуто уз молећиве јауке: „Узми мене, узми мене...!“. Кад је мој отац видио да је тај човјек пружио руку према дјечаку до њега, који је био већи и јачи, ухватио га је за ноге и молио да га узме. Не би то пресудило да га узме, него је Иван Ловринчић видио велику рану на врату дјечака према коме је пружио руку и брзо се предомислио и узео мог оца. Оцу је заувјек остало жао тог дјечака, који је умјесто њега скончао у логору.

Кад га је газда довео кући смјестио га је у шталу, јер газдарица, Иванова супруга, није нипошто дала да дијете са Козаре буде са њима у кући. Мој отац је чувао стоку, носио дрва, воду, радио све кућне послове. Припремао је храну са газдарицом, гулио кромпир,

²² Овај списак се чува у архиви Спомен-подручја Доња Градина.

²³ Прим. аут.: брат Бранка Стојнића.

чистио, прао. Често га је слала да носи млијeko Нијемцима у њихову постају, а они су њој заузврат слали цигарете. Временом, а то је било након годину дана, газдарица га је прихватила и пустила у кућу. Једино су га крили када би им син долазио кући.

Отац је у кући Ловринчића био слуга до 1944. године, када је побјегао и вратио се у Турјак, гдје је на згаришту породичне куће затекао своју браћу: Милана (1927), Миодрага (1925), Бранка (1935) и Борислава (1936). Милан и Миодраг су били отјерани у заробљеништво у Њемачку.

Петоро дјеце без родитеља наставило је живот у спаљеној кући.

Из рата се нису вратили сљедећи чланови породице Стојнић:

- Стојнић Душан, убијен 1941. године у логору Стара Градишка
- Стојнић Стевка, убијена 1941. године у логору Стара Градишка
- Стојнић Марија
- Стојнић Мара
- Стојнић (Душан) Нада (1935–1942), Славонска Пожега
- Стојнић (Душан) Бранка (1939–1942), Стара Градишка
- Стојнић (Душан) Драгољуб
- Стојнић (Душан) Слободан (1941–1942), Славонска Пожега.

Закључак

„Страдање породице Стојнић“ још је један текст који расвјетљава судбину поткозарског народа. Голгота Козарске офанзиве и „пут“ послије, још више се расвјетљава управо сјећањима преживјелих свједока. Сјећање Бранка Стојнића на Козарску офанзиву и дане проведене у Загребу са пасторком др Ивана Рибара несумњиво је значајан допринос историји Другог свјетског рата. У центру Независне Државе Хрватске укрстиле су се судбине једног поткозарског дјечака и младе жене чија је породица остала забиљежена у историји. Ово сјећање је и доказ да ни послије 70 година нису испричане све приче о страдањима за вријеме 1941–1945. године, да се сваком сјећању мора посветити пажња и да сјећања заузимају важно мјесто у истраживању историје.

Свакако су драгоцене и фотографије у тексту, које нам је уступила и за ову намјену одобрила Слободанка Гајић из Градишке, уз рјечи: „Осјећам захвалност и поштовање према људима који се баве овим темама, не да бисмо ми живјели у прошлости, него да нашу дјецу

у будућности воде ријечи патријарха српског, господина Павла: *Буди-мо људи!*“.



Војислав Стојнић и Иван Ловринчић, снимљено 1944. године.

Библиографија:

Бајо Кривокапић, *Регионално-географске одлике*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008.

Милан Вукмановић, *Друштво и привреда од 1918. до 1941*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008.

Ђорђе Микић, *Полицички, просвјетни и културни развој од 1918. до 1941*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008.

Душан Лукач, *Босанска Градишка и околина у Друјом свјетском рају*, Историја Босанске Градишке и њене околине, Градишка 2008.

Рајка Бућин, *Прилој познавању инститиуција: законски оквир рада великих жуја НДХ*, Архивски вјесник, год. 44, Загреб 2001.

Мићо Радонић, *Убиство првој усшаше у Лијевчу јољу*, Козара у НОР-у, књига I, Београд 1971.

Tanja Tuleković

The Ordeal of the Stojnić Family

Summary: Branko Stojnić (1935–2005) preserved the memory of the Kozara Offensive (1942), the ordeal through the camps of Stara Gradiška, Jablanac, Mlaka, Jasenovac, Sisak and Jaska, as well as the care provided by the Matić family in Zagreb, thus leaving behind some of the details inscribed in this text. In the brief period of his stay in Zagreb, he shared a room with a “lovely, mild tempered woman”, of whose destiny he was informed 40 years later. She was a step daughter of Ivan Ribar. The Ribar family has a historic name, and much was written about them. This memoir also tells us about the time shared by Branko Stojnić with Bože Šimat during the stay with the Matić family in Zagreb. Vojislav Stojnić (1931–2003), the survivor of the Kozara massacre, was transferred to the Lovrinčić family in Sisak, where he was a servant until 1944.